

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

A KÖVEK ÁRULÁSA

Hol vannak már azok a régi szombat délutánok, amikor a falusi ember a heti munkát abbahagyva, néhány órára átadhatta magát a pihenésnek? Ki kellett ülni ilyenkor a ház előtti lócára – meleg tavasztól kora őszig –, megtömní a pipát, és pöfékelní. Jött mindjárt a szomszéd, s az udvarseprést befejezve hamarosan a gazdaasszony is odaült. Ha jutott hely a gyerekek, ragyogó képpel csatlakozott ő is, mert a felnőttek beszélgetését nem adta volna semmiért. Szó szót követett, a pletyka tréfára váltott, majd mintha csak rossz álmával hozakodna elő, felemlítette a látért valaki. Egymás sarkát taposva törtek elő Szolyva, Szambor és Donbász nyomasztó lidércei, és elhomályosították a szemeket. A templomdomb mögött alámerült lassan a nap, s az asszonyok összébb húzták vállukon a nagykendőt. A Kolónia felől tárogató szava emelkedett a magosba, és szállt a temetón át a Vásártérig. A fejek felemelkedtek, minden beszéd elakadt. Fújja már Almási Laci – törte meg nagyapám a csendet, s a fájón búgó dallamot a szomszéd kapuban álló nagylány elkapva, halk, tiszta énekszóval kezdte tolmácsolni a tárogató üzenetét: „Gyöngé violának letörött az ága, az én bánatimnak nincs vigasztalása.” Belekapaszkodtak hangjába a férfiak, s már együtt sították tovább a történelmi panaszt: „Sívít a szél Késmárk felett, édes hazám, Isten veled.”

Évtizedek múltán egyszer azon kezdtem törni a fejemet, hogy míg Tiszaújlakon szinte sértetlenül fennmaradt a Rákóczi-kultusz, másutt – mondjuk Mezőváriban, Esze Tamás zászlóbontásának egyik helyszínén – a közösség feladta a kuruc kor emlékezetét. A válasz egyszerű. Újlakon 1903-ban a kurucok első győztes ütközetének helyszínén turulmadaras emlékművet emeltek. Még nem jelenthetett gondot a régi hagyomány követése, a vármegyék földjének halomba hordása gyerekjáték volt. 1935-ben, a fejedelem halálának 200. évében Felvidék és Kárpátalja magyarsága nagyszabású népünnepélyt rendezett az emlékműnél szeretett fejedelme emlékére. Az esemény hosszú éveken át lelkesítette még Ugocsa népét, nemzedékek nevelkedtek az emlékezés édes tején. Mert a Turulmadár maga volt az emlékeztető, a történelmi mondák és a kuruc dalok életben tartója, és ennek mementója volt közelében a Nagy nyárfa, a Rákóczi szalonnasütő nyársából szökkent faóriás.

A Turulmadarat én már nem láthattam: az emlékművet 1945 elején halálra ítélték. Az impozáns obeliszk gondosan faragott köveit szétszedték, és a település közepén szovjet hősi emlékművet alkottak belőle. Attól kezdve Újlakon Szobor a neve. Így aztán átalakítva, meggyalázva mégiscsak láthattam, de már nem telt benne semmi örömmöm. A nagy kőgömbre, melyen előtte a Turul kiterjesztett szárnyú, csőrében szablyát tartó bronzalakja ült, rikító vörös csillag került, az oszlop oldalaira pedig – szemmagasságban – az elesett szovjet katonák neveit tartalmazó márványlapok. A járókelők olykor megálltak előtte, majd mutogattak és magyaráztak. Az a gömb, amin most a csillag van, a' vót a tojása, azon ült a Turulmadár. Valóban ott ült, de Ungvárra vitték, s amint beszélik, a kardot kitörték a csőréből. Holott elegendő lett volna két apró szegecset átvágni, s megkapta volna sértetlenül, ha mindenáron arra a kardra vágyott valaki. Február 23-án, a szovjet hadsereg napján, minden esztendőben kivezényelték a Szoborhoz a két iskolát és az üzemek dolgozóit. Amíg az emlékezés koszorú helyükre kerültek, a katonai díszőrség három rövid, tisztelgő sorozatot adott le az ég felé. Iskolába menet naponta kétszer mentem el alatta, s egy idő után fiatalos méltatlankodással állapítottam meg, hogy hiába fáradtak köveivel a régi mesterek, mert azok az utolsó darabig árulókká lettek, s most egy hazug, szülőföldünket elbitorló rendszer dicsőségét hirdetik.

1989 májusában betértünk feleségemmel a budapesti János kórházba, hogy az elmeosztályon meglátogassuk nagybátyámat. Az egykori bádogos legényt, aki mintha csak apám ikertestvére lett volna, alig ismertem fel. Kijutott neki a sors sűrűjéből rendesen, s amint megjött a rendszerváltozás, zaklatott elméje képtelen volt feldolgozni munkásörmúltját és a rohamos tempóra váltott politikai eseményeket. De tartott a viták hevében egyre hevesebben lebegtetett számonkéréstől is, végül idegrendszere teljesen összeomlott. Felesége szerint egy éjszaka borzalmas emlékek verhették ki ágyából, mert kiabálva-sírva tette panaszba, hogy olyan események tanúja volt, amelyeknek nem lett volna szabad megtörténni. A kórház folyosóján, miután láttam rajta, hogy felismert, az otthoni dolgokról, a szülők rendbe hozott síremlékéről kezdtem neki beszélni. Szóvá tettem, hogy a Turulmadarat újraépítik, s valamikor a nyár közepén avatási ünnepsége várható. Úgy hallgatott és figyelt hosszasan arcomba nézve, mintha gondolkodna és tökéletesen értene. Aztán lehajtotta a fejét, és annyit mondott, hogy nagyon elfáradt, vissza akar menni a kórterembe. Másnap arról értesültünk, hogy éjszaka megszökött a kórházból és gyalog ment haza a Csörsz utcába. Hazatalált biztonsággal, mert a feje már tiszta volt.

Árpi bátyám 1989. július 16-án apám és néhány unokatestvér társaságában ott lépdelt a Turul avatására felsorakozott menetben. Jókedvűek valamennyien, s ha a menet elején éppen nem szól a kuruc nóta, beszélgetnek. Bátyám felidézi az eredeti emlékmű bontásának előkészületeit. Az oszlop már körbe volt állványozva – magyarázza. A madár kötelek, hurkok hálójában várta, hogy emelők és csigák segítségével a földre kényszerítsék, már csak a karmokat rögzítő kapcsokat kellett elfűrészelni, de nem volt rá vállalkozó. Egyszer csak Petrusné rám néz, és azt mondja: Árpi, te bádogos vagy, nem szédülsz a magasban. Menj fel és fűrészd el azt a néhány rögzítő kapcsot, ne félj semmitől. – Erzsi néném, ne haragudjon, de én képtelen vagyok azt megtenni, a Jóisten is megverne érte. – Te tudod – felelte –, és ezzel ott hagyott.

Az újjáépítést megrendelő Bíró Andor szerint az új emlékmű egy monolit, mélyen a földre ágyazott vasbeton szerkezet. A bomba sem tudná romba dönteni. Ezek szerint nem szedhető szét, darabjai nem építhetők át egy másik helyszínen, tehát nem kényszeríthető árulásra sem. Megnyugtató. Legyen hasonlóan erős és kitartó a közösség is, amely a győztes ütközet napján, a július 16-hoz legközelebbi vasárnap reggelén a tárogató szavára ébred, és elzarándokol Tiszaújlakra – már harminckettedik esztendeje.

